

BİBLİOMETRİK TƏHLİL ÜSULLARININ KİTABXANA TƏCRÜBƏSİNDƏ TƏTBİQİ, ONLARIN KİTABXANANIN REYTINGİNİN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ

Aygün Hacıyeva

*AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı, Azərbaycan Milli Kitabxanası Kitabxanaşünaslıq elmi-tədqiqat şöbəsinin müdiri
aygun_haciyeva_87@mail.ru*

Применение библиометрических методов анализа в библиотечной практике и их влияние на формирование рейтинга библиотеки

Резюме: В статье даётся информация о библиометрических методов анализа, их формы использования в библиотеках, роль библиометрических методов в проведенных исследований в сфере библиотечно-информационной науки.

The application of bibliometric analysis methods in library practice and their influence on the formation of the rating library

Abstract: The article provides information about of bibliometric analysis methods, their forms of use in libraries, the role of bibliometric methods in conducted researches in the field of library and information science.

Açar sözlər: bibliometriya, bibliometrik təhlil, bibliometrik üsul, bibliometrik tədqiqat.

Ключевые слова: библиометрия, библиометрический анализ, библиометрический метод, библиометрическое исследование.

Keywords: bibliometrics, bibliometric analysis, bibliometric method, bibliometric research.

Bibliometriya – (yunanca “biblion” - kitab və “metria” - ölçürəm deməkdir) informasiyanın sənədlə mübadiləsi ilə əlaqədar kitabxana, biblioqrafiya, informasiya və digər fəaliyyət növlərində kütləvi halların quruluşunu, qarşılıqlı əlaqəsini və dinamikasını kəmiyyət metodları ilə öyrənən fəndir [1, s.174].

Bibliometriya tədqiq olunan sahələrin inkişaf qanunauyğunluqları və quruluşu, effektivliyi haqqında məlumatların əldə olunması məqsədilə formalaşdırılmış üsulların köməyi ilə ilkin və təkrar informasiya mənbələrinin kəmiyyət göstəricilərinin təhlili əsasında sənədlərin öyrənilməsi ilə məşğul olan elmi fəndir.

Bibliometriya bütünlükdə nəşrlərin biblioqrafik məlumatlarının təhlilini əks etdirir. Müasir dövrdə bibliometriyanın müxtəlif təriflərinin çoxluğu kommunikasiyanın bütün aspektləri üçün riyazi model və metodların işlənməsinə və tətbiqinə gətirib çıxarmışdır [7].

Bibliometrik göstəricilər kitabxana-informasiya təcrübəsində geniş tətbiq edilir və adətən müxtəlif vəziyyətlərdə qərar qəbul edilməsinin əsasını təşkil edir: elmi kitabxanaların fondlarının komplektləşdirilməsi prosesində və

onun inkişafında; akademik müəssisələrin elmi fəaliyyətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi zamanı və s.

Bibliometriya tədqiq olunan sahələrin inkişaf qanunauyğunluqları və quruluşu, effektivliyi haqqında məlumatların əldə olunması məqsədilə formalaşdırılmış üsulların köməyi ilə ilkin və təkrar informasiya mənbələrinin kəmiyyət göstəricilərinin təhlili əsasında sənədlərin öyrənilməsi ilə məşğul olan elmi fəndir. Bibliometriya bütünlükdə nəşrlərin bibliografik məlumatlarının təhlilini əks etdirir.

Alim və mütəxəssislərin yaradıcılığının obyektiv qiymətləndirilməsində müasir üsulların tətbiqi elm üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu gün elmi müəssisələr üçün effektiv funksiyalaşdırma məqsədilə xüsusi tədqiqatlara əsaslanmaq lazımdır. Gələcəkdə toplanmış nailiyyətlərin təhlili, bu əsasda əsas istiqamətlərin, tendensiyaların və inkişaf perspektivlərinin proqnozlaşdırılmasını, elmi potensialın qiymətləndirilməsini həyata keçirmək vacibdir.

Kitabxana sosial institutunun müasir fəaliyyəti, iş şərtləri, şəraiti kitabxana işi sahəsində son dərəcə aktual problem olan elmi əsaslandırılmış, ölçülmüş və effektiv dövlət siyasətini şərtləndirir. Bu və bu cür digər məsələlərin həlli kitabxana işinin inkişaf qanunauyğunluqlarının inkişafını öyrənməyə istiqamətlənmiş, kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarının aktivləşdirilməsini tələb edən elmi-nəzəri sahədə toplanmış potensialın effektiv istifadəsinə, işlənməsinə əsaslanmalıdır. Bütün bunlar kəmiyyət üsullarının, xüsusən bibliometrik üsulun tətbiqi hesabına ölkə kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarının metodoloji bazasının genişləndirilməsinin mövcud tendensiyalarını müəyyən edir. Belə ki, qeyd etmək lazımdır ki, son dövrə qədər onların xarakter xüsusiyyəti kəmiyyət təhlilinin köməyi ilə bir qayda olaraq yalnız kitabxana fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektləri, tərəfləri öyrənilirdi [4, s.119].

Hazırda bibliometrik üsullar daha çox informasiya mədəniyyətinin inkişafında, təcrübi kitabxana işində: kitabxana fondunun nüvəsinin aşkar edilməsində, kitabxana-informasiya xidmətinin effektivliyinin tədqiqində, kitabxanaşünaslıq üzrə ədəbiyyatın köhnəlməsinin qiymətləndirilməsində, kitabxana-bibliografik mətbuatın informasiya əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsində, peşəkar kitabxana-bibliografiya nəşrlərində prioritet istiqamətlərin aşkar edilməsində daha çox tətbiq edilir [5, s.73].

Bibliometrik üsullar bibliografik olmayan genetikasına baxmayaraq, bibliografiyaşünaslığın strukturunda xüsusi yer tutur [8]. Bibliometrik üsulların köməyi ilə tədqiqat işinin intensivliyi və xarakteri kəmiyyətə, səpələnməsinə və cəmləşdirilməsinə görə müəyyənləşdirilir [6].

Bibliometriyanın əsas üsullarının müxtəlifliyində davamlı elementləri ayırmaq çətin deyil. Onlara hər şeydən əvvəl aiddir: ilkin və II informasiya mənbələrinin təhlili və istinadların təhlili.

Bibliometriya sahəsindəki tədqiqatlar yalnız kitabxana fəaliyyətində deyil, həmçinin bütünlükdə elmi siyasətin müəyyənləşdirilməsi üçün lazımdır.

Buna görə də bibliometriyanın üsullarının geniş tətbiqinə bu prosesin ümumelmi kateqoriyaya aid olduğunu nəzərə alaraq xüsusi diqqət ayırmaq lazımdır. Ümumiyyətlə, müasir elmin yüksək inkişaf dinamikası kimi, kitabxanaşünaslıq da gələcəkdə ənənəvi, dolğun, maraqlı təhlil ilə daha əhatəli öyrənmə üçün əsas kimi çıxış edə biləcək nəticələrin əldə edilməsinə imkan verən bibliometriyanın üsullarının daha geniş tətbiqinin vacibliyinə səbəb olur. İnformasiyanın ən vacib xüsusiyyətlərindən biri onun kəmiyyət cəhətdən ölçülməsinə imkan verən həcmdir. Ölçüsüz isə məlumdur ki, elmi dərk etmək, öyrənmək qeyri-mümkündür.

Elmdə sənəd axınının təhlili ayrı-ayrı elm sahələri və istiqamətlərinin vəziyyəti və inkişaf perspektivləri haqqında mühakimə yürütməyə, fikir söyləməyə imkan verir. Müəyyən edilmişdir ki, bu və ya digər elm sahəsində sənədlərin növ müxtəlifliyinin üstünlüyü onun inkişafının intensivliyindən asılıdır. Ayrıılıqda hər hansı yeni elmi istiqamətin meydana gəlməsi və inkişafı düzgün olaraq dövrü və ardı davam edən nəşrlərdəki məqalələrin intensiv yaradılması ilə müşayiət olunur. Bu tip nəşrlərin sənəd axınındakı böyük, xüsusi çəkisi elmi problemlə maraqlanan oxucuların operativ informasiya-laşdırılmasının vacibliyi, həmçinin onun müxtəlif aspektlərinin dərk edilməsi və empirik materialların intensiv toplanılması ilə şərtlənir.

XX əsrdə sənəd-informasiya axınının kəmiyyət cəhətdən öyrənilməsi ilə bağlı olan bibliometrik təhlil üsulu geniş istifadə olunmağa başlamışdır. 1960-1970-ci illərdə bibliometriya müstəqil elmi istiqamət statusu almışdır. Cəmiyyətin informasiya resurslarının sürətli artımı və formaca dəyişməsi keyfiyyətə digər vasitələrlə yeni biliyin əldə edilməsinə tələbatı meydana çıxardı. Bibliometrik tədqiqatlar çərçivəsində sənəd-informasiya axınlarının təhlilinin yeni yolları və metodikaları, həmçinin onların istifadəsinin yeni istiqamətləri işlənməyə başlandı.

Elmin intensiv inkişafı və bütün növ nəşrlərin kəmiyyətə sürətli artımı kitabxanalarda sənəd-informasiya axınlarının statistik təhlili sisteminin təşkili və kompleks əhatəliliyinin vacibliyinə səbəb olmuşdur. Bibliometriya ədəbiyyatın analitik-sintetik işlənməsinin inkişafının keyfiyyətə yeni forması kimi kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəçi və təcrübəçilərinin diqqətini effektiv informasiyanın, onun qiymətləndirilməsi metodikasının və tədqiqatının səmərəli yollarının daha rəasional seçilməsinə istiqamətləndirir.

Bibliometrik məlumatlara elmi mühitdə olduğu kimi, kitabxana-informasiya fəaliyyətində də böyük tələbat vardır. Kitabxanaların işlənməmiş məlumatların və ya məlumatların daşıyıcısı kimi təchizatçısı funksiyası informasiyanın yüksək ixtisaslı işlənməsinin bibliometrik təhlilinin aparılması zamanı tamamlanır. Kitabxanaların innovasiya xidmətlərinin işlənməsi və göstərilməsi üçün ideal vasitə məhz bibliometriyadır. Bibliometriya kitabxanalara yalnız yeni imkanlar təqdim etmir, həm də onlar qarşısında yeni problemlər qoyur.

Son illər kitabxanalar elmi kommunikasiya sistemində öz rol və vəzifələrini müəyyənləşdirmək kimi çətin proses keçir. Kitabxanaların akademik mühitə inteqrasiyası səviyyəsi yüksəlir. Kitabxanalar elmi tədqiqatlar halqasının tam hüquqlu partnyoru kimi nəzərdən keçirilir. Kitabxanaların fəaliyyətində inkişaf edən istiqamətlərdən biri məhz tədqiqatların idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi prosesində onların strateji rolunu həyata keçirən qiymətləndirici bibliometriyadır [3].

Bibliometriya kitabxana və informasiya elmi istiqamətində aparılan tədqiqatların inkişaf dövrünü yaşayan bir hissəsidir: hal-hazırda kitabxanalarda yalnız rəqəmsal kitabxana texnologiyalarının deyil, həm də bibliometriyanın tətbiqi ilə kitabxana kolleksiyalarının yaradılması və idarə olunması xeyli aktualdır. Kitabxanalarda, xüsusilə də akademik kitabxanalarda bibliometriyaya olan marağın sürətlə artması universitetlər, dövlətlər, tədqiqat rəhbərləri, informasiya mütəxəssisləri, kitabxanaçılar və tədqiqatçıların tədqiqatın qiymətləndirilməsi məqsədilə bibliometrik üsullardan getdikcə daha çox istifadə etməsi ilə bağlıdır [2].

Kitabxanalarda elmi informasiyanın artan həcmi bibliometrik tədqiqatların həyata keçirilməsini aktuallaşdırır. Onların həyata keçirilməsi isə xüsusi biliklər, yeni texnologiyalardan və informasiya resurslarından savadlı istifadəni tələb edir. Bibliometrik üsulların müasir texniki vasitələr və informasiya resursları ilə birləşməsi kitabxanalarda aparılan tədqiqatların imkanlarını genişləndirməyə, sənəd massivlərini strukturlaşdırmağa və onların artan axınında istiqamətlənməyə imkan verir. Bibliometrik üsulların tətbiqi perspektivləri yeni informasiya texnologiyalarının inkişafı və elmin informasiya müşayiətinin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Bibliometriya// Azərbaycan Kitabxana Ensiklopediyası. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxana. Bakı: “Zərdabi-Nəşr”, 2015, s.174
2. İsmayılova N. Bibliometriya: müasir vəziyyəti, problemləri və inkişaf perspektivləri// “E-kitabxanaların formalaşması problemləri” respublika elmi-praktiki konfransının əsərləri / Bakı, 15 aprel, 2016, s.34-36
3. Галявиева М.С. Библиометрия в библиотеке в оценках библиотекарей (по материалам зарубежных исследований)// Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств, 2015, №1. [Электронный ресурс]. Условия доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/bibliometriya-v-biblioteke-v-otsenkah-bibliotekarey-po-materialam-zarubezhnyh-issledovaniy>
4. Кобелев А.Н. Когнитивная структура современного украинского библиотекосведения: результаты библиометрического анализа монографий// Науч. и техн. б-ки, 2001, №3, с.119-130

5. Пенькова О.В., Тютюнник В.М. Науковедение, наукометрия и их производные: Методы колич. оценки науч. деятельности: Монография. Тамбов: Изд-во МИНЦ, 2002, 176с.
6. Пронин А.А. О библиометрии [Электронный журнал]. URL: http://hist.igni.urfu.ru/dais/pdf/11/21%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BD_v.pdf
7. Редкина Н.С. Библиометрия: история и современность// Молодые в библиотечном деле, 2003, №2, с.76-86
8. Соколов А.В. Детерминизм и деонтология в Документной коммуникационной системе// Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств, 2008, № 4, с. 6–34